

THE ORIGINS AND MORALITY OF HUMANITY: A NEW PERSPECTIVE FROM ISLAM AND SCIENCE

İnsanlığın Kökeni ve Ahlakı: İslam ve Bilim Açısından Yeni Bir Bakış

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ

Biyoloji Profesörü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye Corresponding

Özet

Bu çalışma, İslami kozmoloji çerçevesinde insanlığın yaratılışından kozmik olgunluğa kadar uzanan gelişim sürecini ve Âdem öncesi yaratıklar konusunu bütünlük bir perspektifle incelemektedir. Çalışmada, yeryüzündeki yaşam enerjilerinin Allah'a ulaşması sonucu yaratılış süreçlerinin tetiklendiği "enerji döngüsü" teorisi ve insanlığın mevcut durumda filogenetik olarak 17 yaşında bir yaratık konumunda olduğu "filogenetik yaş" hipotezi ele alınmaktadır. Meleklerin "Yeryüzünde bir halife yaratacağım" (Kur'an 2:30) ayetine tepkisi, klasik İslam tefsirinde iki ana bakış açısına yol açmıştır: Cinler, Âdem'den önce yeryüzünde yaşayan bir halife topluluğuydu ve onların bozgunculuğu melekler tarafından kovulmalarına neden oldu. Modern paleontoloji ve genetik,

Homo sapiens öncesi insan türlerinin ve karmaşık evrimsel süreçlerin varlığını ortaya koymaktadır. Ahlaki gelişim sürecinin ontogenetik ve filogenetik boyutları, insanlığın hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki ahlaki evrimini açıklayarak teorik çerçeveyi desteklemektedir. Bu çalışma, geleneksel teolojik yorumları bilimsel verilerle uzlaştıran bütünlük bir yaklaşım önermekte, Âdem'in ego (hayvanlarla ortak paydası) açısından biyolojik evrimin bir ürünü olmasına rağmen, teolojik olarak bilinçli (meleklerle olduğu gibi), ahlaki açıdan güzel, ilk zeki ve ruhlı insan olduğunu savunmaktadır. Kur'an ayetleri ve peygamberlik gelenekleri ışığında, insanlığın önümüzdeki 1-2 milyon yıl içinde ahlaki olgunluğa erişerek bir uzay medeniyeti kuracağı öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: filogenetik gelişim; uzay medeniyeti; bilim-din diyalogu; insan kökenleri; ontogenetik ahlaki gelişim; filogenetik ahlaki gelişim.

I. Giriş

İnsanlığın yaratılışı ve geleceği, hem dini hem de bilimsel literatürde temel ve sürekli tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. Klasik İslam düşüncesinde insanlığın yaratılışı, Tanrı'nın iradesinin bir tezahürü olarak açıklanırken, modern bilimsel yaklaşımlar evrimsel süreçlere odaklanmaktadır. Ahlaki gelişim bu sürecin kritik bir bileşenidir ve ontogenetik ve filogenetik gelişim olmak üzere iki ana perspektiften incelenebilir. Bu çalışma, yeni bir teorik çerçeve sunmak amacıyla her iki perspektifi sentezlemeyi hedeflemektedir.

Ontogenetik ahlaki gelişim, bir bireyin doğumdan ölüme kadar süren yaşam yolculuğu boyunca edindiği ahlaki olgunluk düzeyini ifade ederken, filogenetik ahlaki gelişim, insan türünün tarih boyunca ulaştığı ortalama ahlaki düzeyi temsil etmektedir. Bu çerçevede, gözlemlenen ahlaki farklılıklar, bireysel ahlaki yolculukların çeşitliliğini ve insanlığın genel ahlaki olgunluğa ulaşma sürecinin uzunluğunu vurgulamaktadır. Rahman, modernist İslami düşüncenin, modernliğin entelektüel gelişmeleri ve özellikle jeoloji, biyoloji, astronomi ve antropoloji gibi modern bilimin dönüştürücü keşifleri ışığında geleneksel teolojik kavramları ve anlatıları yeniden yorumlama yönündeki sürekli çabaları içerdiğini belirtmektedir.

İslam literatüründe, insanlığın yaratılışı Kur'an-ı Kerim'de detaylandırılmıştır. Bakara Suresi'nin 30. ayetinde, Allah'ın meleklerle "Ben yeryüzünde bir halife (

***innī jā 'ilun fī al-arḍi khalīfah*) yaratacağım" buyurması, yaratılışın kozmik boyutunu ortaya koymaktadır. Bu yaratılış sürecinin rastgele değil, belirli kozmik olayların bir sonucu olduğu düşünüldüğünde, yeni bir teorik yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.**

Materyal ve Metot

Bu çalışma, nitel, teorik ve disiplinlerarası bir araştırma deseni kullanmaktadır. Metodoloji, ampirik veri toplama veya deneysel analize değil, farklı alanlardan gelen metinsel kaynakların bütüncül bir sentezine dayanmaktadır. Bu metodolojik yaklaşımın temel amacı, İslam kozmolojisini insanın kökeni ve ahlaki gelişimi hakkındaki modern bilimsel bulgularla uzlaştıran yeni bir teorik çerçeve oluşturmaktır.

Araştırmanın materyalleri, aşağıdaki gibi kategorize edilebilecek geniş bir literatür ve bilimsel kaynak yelpazesinden oluşmaktadır:

1. **Birincil ve Klasik İslami Kaynaklar:** Kur'an-ı Kerim'in temel metinleri ve muteber Hadis külliyatları, birincil teolojik kaynaklar olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklar, Al-Tabari, İbn Kesir, Al-Razi gibi etkili alimlerin klasik Kur'an tefsirleri (*tafsir*) ve Al-Ghazali gibi düşünürlerin felsefi-teolojik eserleriyle desteklenmiştir.
2. **Modern Bilimsel Literatür:** Çalışmada, insanın kökeni, *Homo sapiens*'in ortaya çıkışı ve "davranışsal modernitenin" gelişimine dair bilimsel bir açıklama sunmak amacıyla paleoantropoloji, evrimsel biyoloji, genetik ve arkeoloji alanlarındaki hakemli araştırmalardan ve temel eserlerden kapsamlı bir şekilde yararlanılmıştır.
3. **Ahlak Felsefesi ve Psikolojisi:** Piaget, Kohlberg ve Tomasello gibi bilim insanlarının çalışmalarına odaklanılarak ontogenetik ve filogenetik ahlaki gelişim üzerine temel teoriler analiz edilmiştir. Bu, insanlığın kolektif ahlaki yolculuğunu yorumlamak için bir çerçeve sağlamıştır.
4. **Çağdaş Bilim-Din Diyalogu:** Seyyid Hüseyin Nasr gibi İslam düşüncesi ve bilimin kesişimine odaklanan modern alimlerin eserleri, bütünlendirici diyalogu çerçevelemek için kullanılmıştır.

Analiz yöntemi, karşılaştırmalı ve kavramsal bir sentezi içermektedir. Cinlerin Adem-öncesi halifeliği ve Adem'in yaratılışı gibi teolojik anlatılar, temel kavramları ve metaforik anlamları açısından analiz edilmiştir. Bu teolojik yorumlar, daha sonra insanın evrimiyle ilgili bilimsel zaman çizelgeleri ve bulgularla sistematik olarak karşılaştırılmış ve yan yana getirilmiştir. Bu bütüncül analiz süreci, çalışmanın merkezi hipotezleri olan "Enerji Döngüsü Teorisi" ve "Filogenetik Yaş Hipotezi"ni geliştirmek ve kanıtlamak için kullanılmıştır. Nihai sentez, teolojik ve bilimsel anlatıların çelişkili değil, tamamlayıcı açıklama katmanları olarak görüldüğü tutarlı bir model sunmayı amaçlamaktadır.

Enerji Döngüsü ve İlahi Yaratılış Süreci

Cinlerin Fitne Enerjisi ve İlahi Tepki: Bu teorinin temel dayanağı Bakara Suresi, 30. ayette bulunmaktadır: "Hani Rabbin meleklerle, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar da, 'Orada bozgunculuk çıkaracak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni hamd ile tesbih ediyor, seni takdis ediyoruz' dediler. Allah da, 'Şüphesiz ben, sizin bilmediklerinizi bilirim' dedi." (Kur'an 2:30) . Bu ayet, 'cinlerin fitne enerjisinin Allah'a ulaşması' teorisini desteklemektedir, çünkü meleklerin sorusu önceki yaratıkların (cinlerin) bozgunculuk çıkardığına işaret etmektedir.

Toprak ve Ruh Sentezi: Âdem'in yaratılışına ilişkin görüş, şu ayetlerle örtüşmektedir: "Sonra onu şekillendirdi ve ona kendi ruhundan üfledi" (Kur'an 15:29). "İnsanı da kuru çamurdan, şekillenmiş, kokuşmuş balçıktan yarattık" (Kur'an 15:26). Hz. Muhammed (s.a.v.) bu süreci şöyle açıklamıştır: "Allah, Âdem'i avucuna aldı, ondan beyazını, kırmızısını, siyahını ve bunların aralarındakini aldı. Bu yüzden Âdem'in çocukları böyle çıktı".

İslami ilimlerde insan kökenlerine ilişkin temel teolojik tartışma, özellikle meleklerin Allah'ın yeryüzünde bir halife (

khalifah) yaratma duyurusuna verdikleri ilginç tepki olan Kur'an 2:30'un yorumlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Onların nüfuz edici sorusu, "Biz seni hamd ile tesbih edip takdis ederken, orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi koyacaksın?" bu ilahi-melek diyalogunun, önceki dünya sakinlerinin (cinlerin) gerçek tarihsel deneyim yoluyla sergilediği bu tür yıkıcı eğilimlere ilişkin melek bilgisini gösterip göstermediği konusunda kapsamlı bilimsel tartışma ve münazaralara yol açmıştır. Çevreciler, iklim aktivistleri ve insan hakları savunucuları gibi gruplar, bu çerçevede insanlığın filogenetik

ahlaki gelişiminde öncü bir rol oynamakta ve özel bir anlam kazanmaktadırlar. Bu bireyler, insanlık bir bütün olarak henüz bu düzeye tam olarak ulaşamamış olsa da, gelecekteki ahlaki olgunluğa giden yolda öncülerdir.

II. Literatür Taraması

İslami Kozmoloji Çalışmaları

Klasik İslam düşünürleri arasında, al-Ghazali (1058-1111)

Tahāfut al-Falāsifa adlı eserinde kozmolojik süreçlerin ilahi iradenin bir tezahürü olduğunu vurgulamıştır. İbn Sina (980-1037) ise

Kitāb al-Shifā' adlı eserinde, evrensel süreçlerin bir sebep-sonuç zinciri içinde gerçekleştiğini savunmuştur. Modern dönemde Nasr,

An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines adlı çalışmasında İslami kozmolojinin temel ilkelerini sistemleştirmiştir. Izutsu,

God and Man in the Koran adlı eserinde insanlığın kozmik konumunu detaylı bir şekilde incelemiştir.

Evrimsel Psikoloji ve Filogenetik Gelişim

Wilson,

Sociobiology: The New Synthesis adlı eserinde türlerin davranışsal gelişimini filogenetik bir perspektiften ele almıştır. Pinker,

The Better Angels of Our Nature adlı eserinde insanlığın ahlaki gelişimindeki zaman içindeki değişimi kapsamlı bir şekilde analiz etmiştir. İnsan kökenlerine ilişkin çağdaş tartışma, giderek daha sofistike metodolojiler ve teknolojiler kullanan paleoantropoloji, genetik, evrimsel biyoloji, arkeolojik araştırmalar ve ilgili bilimsel disiplinlerdeki dikkat çekici gelişmelerle önemli ölçüde zenginleşmiş ve karmaşık hale gelmiştir.

Ahlaki Gelişim Literatürü

Ontogenetik ahlaki gelişim teorileri genellikle bilişsel gelişimle ilişkilidir. Piaget ve Kohlberg gibi teorisyenler, bireylerin ahlaki muhakemelerinin belirli aşamalardan geçerek geliştiğini öne sürmüşlerdir. Bu aşamalar, bireyin çevresiyle etkileşimi, sosyal öğrenme ve bilişsel yeteneklerinin gelişimiyle doğrudan ilişkilidir. Güncel araştırmalar, ahlaki duyarlılığın doğuştan gelen yeteneklere dayandığını göstermektedir. Çocukların erken yaşlardan itibaren ahlaki ayırt etme, duygular ve prososyal motivasyonlar gösterme kapasitesine sahip oldukları kanıtlanmıştır. Bir bireyin ahlaki olgunluğu, etik ikilemleri çözme yeteneği, empati düzeyi ve başkalarının haklarına saygısı ile ölçülebilir. Ahlaki gelişimdeki en önde gelen teorisyenlerden Jean Piaget, Lawrence Kohlberg ve Carol Gilligan, ahlaki muhakeme süreçleri ve aşamaları üzerine farklı perspektifler sunmuşlardır. Kohlberg'in altı aşamalı modelinin yalnızca adalet odaklanması ve şefkat gibi diğer ahlaki boyutları ihmal etmesi nedeniyle eleştirilmesi, yeni yaklaşımların gelişimine yol açmıştır.

III. Teorik Çerçeve

Enerji Döngüsü Teorisi

Bu teoriye göre, yeryüzündeki tüm yaşam formlarının ürettiği enerji, kozmik bir döngü içinde Allah'a ulaşmakta ve bu enerji akışı yeni yaratılış süreçlerini tetiklemektedir. Kur'an'da bu sürece işaret eden ayetler bulunmaktadır: "Ve her şey O'na döner" (Kur'an 11:123). Bu ayet, evrendeki tüm süreçlerin nihayetinde

Allah'a döndüğünü belirtmektedir. Bu enerji dönüşümü, termodinamiğin birinci yasasıyla da tutarlıdır: "Enerji yoktan var edilemez, vardan yok edilemez, sadece bir formdan diğerine dönüşür".

İlahi Enerji Döngüsü ve Halifelik Kararı

Yeryüzündeki tüm canlı varlıkların (biyolojik enerji) ve cansız varlıkların (radyasyon vb.) yaydığı 'yaşam enerjisi' yoktan var olmaz, Allah'a ulaşır. Cinlerin yeryüzünde yarattığı kaos ve

fitna enerjisi de bu döngünün bir parçasıdır. Bu 'enerji raporu', Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratma iradesini tetiklemiştir.

Cinlerin Fitne Enerjisi ve İlahi Müdahale

İslam literatüründe, cinlerin insanlık halife olmadan önce yeryüzünde bozgunculuk çıkardığına dair bilgiler bulunmaktadır. Al-Tabari (839-923),

Jāmi' al-Bayān adlı eserinde, meleklerin "Orada bozgunculuk çıkaracak, kan dökcek birini mi yaratacaksın?" şeklindeki sorusunun, önceki yaratıkların (cinlerin) benzer davranışlar sergilediği gerçeğine dayandığını belirtmektedir. İslami tefsir literatürü, Âdem öncesi yaratıkların bu önemli sorusuna ilişkin temelde iki farklı perspektif sunar.

Çok sayıda klasik müfessir tarafından desteklenen ve İslam alimlerinin en erken nesillerine kadar uzanan çoklu otorite zincirleri aracılığıyla aktarılan ilk yorumlayıcı görüş, dumansız ateşten yaratılmış olan cinlerin Âdem'in yaratılışından önce yeryüzünde yaşadığını ve özgür irade ve ahlaki sorumlulukla donatılmış dünyanın ilk akıl sahibi sakinleri olarak hizmet ettiğini savunur. İkinci ana perspektif ise, Âdem'in yeryüzünde yaratılan ve yerleştirilen ilk mutlak ruh sahibi ve zeki insan olduğunu, ondan önce yeryüzünde bilinçli, ahlaki açıdan sorumlu hiçbir insanın bulunmadığını savunur. Bu görüşün savunucuları, meleklerin insan yozlaşma potansiyeli hakkındaki bilgisinin ya gelecekteki insan davranış kalıpları hakkında doğrudan ilahi vahiyden ya da çelişkili unsurlar ve eğilimler içeren dünyevi materyallerden yaratılmış özgür iradeye sahip varlıklarda mevcut olan ahlaki sapma için içsel potansiyelin sofistike anlayışından geldiğini iddia etmektedirler. Bu bozucu enerjinin kozmik boyuta ulaşmasının bir sonucu olarak Allah'ın yeni bir halife yaratmaya karar verdiği öne sürülmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadisi bu süreci desteklemektedir: "Allah, cinleri Âdem'i yaratmadan önce yarattı ve onlar yeryüzünde bin yıl yaşadılar".

Âdem'in Yaratılışı ve Cennet-Dünya İlişkisi

Âdem, enerjinin Allah'a ulaştığı ve takdir edildiği 'farklı coğrafyalardan toplanmış evrensel dünya toprağından' yoğrulmuştur; ruh üflenmesiyle sadece biyolojik değil, aynı zamanda meleksi bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu yaratılış, insanlığın ilahi kökenini dünyevi imtihanıyla birleştiren bir köprü görevi görmektedir.

Ruhun Üflenmesi ve Erken *Homo sapiens*'e Yansıması

Âdem'e ruhun üflenmesi bir 'ilahi emanet' niteliği taşımaktadır ; erken

Homo sapiens topluluğu da bu ruhsal boyuttan pay almıştır. Böylece insanlık hem fiziksel hem de ruhsal olarak diğer yaratıklardan ayrılmıştır.

Filogenetik Yaş Hipotezi

İnsanlığın Mevcut Gelişim Düzeyi

Bu hipoteze göre, insanlık 1 milyon yıllık evrimsel süreçte ahlaki olgunluk açısından henüz 17 yaşında bir varlık seviyesindedir. Bu durum, Kur'an'daki

nefs (benlik) mertebeleriyle tutarlılık göstermektedir:

- *Nafs al-Ammārah* (Kötülüğü Emreden Nefs): "Ben nefsimi temize çıkarmam: çünkü nefis, şüphesiz kötülüğü emreder" (Kur'an 12:53).
- *Nafs al-Lawwāmah* (Kınayan Nefs): "Ve kınayan nefse yemin ederim" (Kur'an 75:2).
- *Nafs al-Mutma`innah* (Huzur Bulan Nefs): "Ey huzur bulan nefis! Rabbine dön" (Kur'an 89:27-28).

Filogenetik Yaş Teorisi ve İslam'ın Zaman Anlayışı

İnsanlığın Gelişim Evreleri: '17 yaşındaki insanlık' yaklaşımı, Kur'an'daki *nefs* mertebeleriyle tutarlıdır: "Ben nefsimi temize çıkarmam: çünkü nefis, şüphesiz kötülüğü emreder" (Kur'an 12:53). "Ey huzur bulan nefis! Rabbine dön, sen (O'ndan) hoşnut, O da senden hoşnut olarak" (Kur'an 89:27-28). İmam Ali'nin (r.a.) sözü bu gelişimi desteklemektedir: "Çocukken insan oyun ister; gençken şehvet ister; yaşlıyken bilgelik ister".

Zamansal Olgunluk Süreci: "Gerçekten Rabbinin katında bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir" (Kur'an 22:47) ayeti, zaman algısının göreceli olduğunu göstermektedir. 1-2 milyon yıllık olgunluk projeksiyonu bu perspektiften anlam kazanmaktadır.

İnsanlığın Filogenetik Gelişimi

Günümüz insanlığı, ergenliğe (17 yaş) benzer dürtüsel davranışlar sergileyerek

Nafs al-Ammārah (kötülüğü emreden nefis) aşamasındadır. İnsanlık,

Nafs al-Mutma`innah (huzur bulan nefis) ve *Nafs al-Lawwāmah* (kınayan nefis) aşamalarına ilerlediğinde, hem ahlaki hem de bilimsel olgunluğa erişecek ve uzaya açılacaktır. Filogenetik ahlaki gelişim, insan türünün binlerce yıllık tarihi boyunca ulaştığı kolektif ahlaki düzeyi ifade etmektedir. Bu süreç, Darwin'in ahlaki duyguyu dört temel unsurun (sosyal içgüdü, hafıza, dil ve alışkanlık) kaçınılmaz sonucu olarak önerdiği çerçeveye örtüşmektedir. Darwin'e göre, ahlaki davranışların biyolojik avantaj sağlaması, bu yeteneklerin evrim sürecinde korunmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Şempanzeler ve bonobolar ile ortak atalarımızın yaşadığı dönemden bu yana, ahlaki davranışın temel unsurları evrilmiştir. Tam gelişmiş insan ahlaki insanlara özgü olsa da, temel unsurlarının çoğu diğer primatlarda da bulunmaktadır.

Matematiksel Projeksiyon

Basit orantı yöntemiyle hesaplama:

1.000.000 yıl = 17 yaş (filogenetik)

1 yaş = 58.823 yıl

Olgunluk yaşı (40-50 yaş) = 2.353.000 - 2.941.000 yıl

Bu hesaplamaya göre, insanlığın ahlaki olgunluğa erişmesi için yaklaşık 1.35-1.96 milyon yıla daha ihtiyacı vardır.

Kozmik Olgunluk ve Zaman Projeksiyonu

Basit bir orantıyla (1.000.000 yıl → 17 yaş):

40 yaş (olgunluk) ≈ 2.352.941 yıl toplam

50 yaş ≈ 2.941.176 yıl toplam

60 yaş ≈ 3.529.412 yıl toplam

Buna göre, insanlığın mevcut 1.000.000 yıllık '17 yaşından' tam olgunluğa (40-60 yaş) ulaşması için ek 1.35-2.53 milyon yıl geçmesi gerekmektedir.

IV. Yaratılışa İlişkin Kur'anî Referanslar

Kur'an, insanlığın yaratılışına değinen çok sayıda ayet içermektedir ve Âdem'in yaratılış anlatısı, İslami literatürde on dört asırlık bilimsel yorum ve analiz boyunca teolojik olarak en önemli açıklama olarak hizmet etmiştir. Bu ayetler, detaylı dilbilimsel analize, teolojik düşünceye ve diğer antik Yakın Doğu yaratılış anlatılarıyla karşılaştırmalı çalışmaya tabi tutulmuş, hem benzersiz İslami perspektifleri hem de insan kökenleri ve anlam üzerine paylaşılan temaları ortaya çıkarmıştır.

Yüzyıllarca süren yorumlayıcı tartışma ve bilimsel münazaralara yol açan temel ayet, Bakara Suresi'nde yer almaktadır: "Hani Rabbin meleklerle, 'Şüphesiz ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar da, 'Orada bozgunculuk çıkaracak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni hamd ile tesbih ediyor, seni takdis ediyoruz' dediler. Allah, 'Şüphesiz ben, sizin bilmediklerinizi bilirim' dedi" (Kur'an 2:30). Bu kilit ayet, tarih boyunca İslam alimlerini meşgul eden ve çağdaş tartışma ve analizleri teşvik etmeye devam eden bazı derin teolojik soruları gündeme getirmektedir. Öncelikle, meleklerin bozgunculuk (

fasād) ve kan dökme (*saḥk al-dimā*) kavramlarına belirgin bir aşinalık gösteren ani tepkisi, çok sayıda alimi, melek endişesi ve öngörüsü için ampirik bir temel sağlayan, bu tür yıkıcı davranış kalıpları sergileyen önceki dünya sakinlerinin varlığını varsaymaya yöneltmektedir. İkinci olarak, 'halife' (veya 'ardıl otorite') özel Arapça terimi, Arap dilbilimciler ve Kur'an yorumcuları tarafından kapsamlı bir şekilde analiz edilen halefiyet ve yerine geçmenin önemli dilbilimsel anlamlarını taşımaktadır.

K-l-f kökü, daha önce gelen bir şeyi takip etmeyi veya yerine geçmeyi düşündürmektedir, bu da Âdem'in yaratılışının, Dünya'nın yöneticileri ve yeryüzü âlemindeki ilahi otoritenin temsilcileri olarak sorumluluklarında başarısız olan önceki dünya sakinlerinin yerine geçmeyi veya onların halefi olmayı içerdiğini potansiyel olarak göstermektedir.

Ek Kur'an ayetleri, insan yaratılış sürecinin hem maddi hem de manevi boyutları hakkında detaylı bilgi sağlamakta, insan varlığının hem fiziksel hem de ruhsal varlıklar olarak ikili doğasını vurgulamaktadır: "İnsanı da kuru çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattık" (Kur'an 15:26). Kur'an, cinlerin insanlıktan önce yaratıldığını açıkça belirtmektedir: "Cinleri de daha önce kavurucu ateşten yaratmıştık" (Kur'an 15:27). Cin yaratılışına verilen bu açık zamansal öncelik, Âdem öncesi dünya sakinleri hakkındaki çeşitli teorileri ve Kur'an 2:30'daki meleklerin öngörüsünün olası anlamlarını değerlendirirken son derece önemli hale gelmektedir.

Kur'an'ın yaratılış anlatısı, insanlığa ilahi bilgi ve dil kapasitesi aracılığıyla verilen özel statüye özel bir vurgu yapmaktadır: "Ve O, Âdem'e her şeyin adını öğretti; sonra onları meleklerle arz edip dedi ki: 'Eğer doğru söyleyenlerseniz, şunların isimlerini bana söyleyin.' Dediler ki: 'Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok. Şüphesiz bilen, hikmet sahibi ancak Sensin.' Dedi ki: 'Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini bildir.' Âdem onlara isimlerini bildirdikten sonra (Allah) buyurdu ki: 'Ben size göklerin ve yerin gaybını bilirim, açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim demedim mi?'" (Kur'an 2:31-33).

İnsan Suresi ve Evrimsel Süreç

İnsan Suresi'nin 1-2. ayetleri, insanlığın evrimsel yaratılış sürecinin İslami yaratılış anlatısıyla örtüştüğü derin bir anlam katmanı içermektedir: "İnsanın üzerinden öyle uzun bir zaman gelip geçti ki, o henüz anılmaya değer bir şey bile değildi. Şüphesiz biz insanı, karmaşık bir karışım olan bir nutfeden yarattık; onu sınamak için de onu iştin ve gören kıldık" (Kur'an 76:1-2).

"Hal atā 'alā al-insāni ḥinun min al-dahri lam yakun shay'an madhkūrā" ifadesindeki 'insan üzerine' vurgusu, fiziksel olarak var olan hominidlerin üzerine insan bilincinin üflenmesi sürecini işaret etmektedir. Cinlerin 'Âdem'in yaratılışından iki bin yıl önce' halifelik yapmaları ve sonrasında insanların onların yerini alması, bu sürecin kozmik bağlamını ortaya koymaktadır. '

Nuṭfatan amshāj (karışık sperm) ifadesi, Âdem'in topraktan yaratılışının aksine, normal cinsel üreme yoluyla doğan *Homo sapiens*'i ifade etmektedir, bu da bu ayetlerin Âdem'den sonraki insanlığa hitap ettiğini göstermektedir. Bu bakış açısı, Âdem'e ruhun üflenmesiyle birlikte ahlaki bilinç ve sorumluluğun tüm

Homo sapiens türüne bir 'yazılım güncellemesi' şeklinde aktarıldığını ve bu güncellenmenin yasak meyve olayıyla tam olarak etkinleştiğini öne sürmektedir. Ayetlerdeki 'onu sınamak için' vurgusu, cinlerin başarısız olduğu halifelik denemesinin şimdi insanlığa verildiğini ve bu güncellemeyle birlikte

Homo sapiens'in 'anılmaya değer' varlıklar haline geldiğini göstermektedir.

Âl-i İmrân Ayetleri ve Seçkinlik

"Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim soyunu ve İmran soyunu âlemler arasında seçerek âlemlere üstün kıldı. Bunlar birbirinden türeyen bir soydur. Allah işitendir, bilendir" (Kur'an 3:33-34). Âl-i İmrân Suresi'nin 33. ayetine göre Allah, bu dört peygamberi/soyunu 'âlemler arasından' seçmiştir. Bu seçme (

iştafā'), insanlar arasından seçme anlamında kullanılmaktadır (Belki de varlık âleminde/Allah'ın ilminde henüz yaratılmamış/yaratık sahnesine çıkmamış insanlar arasından seçilmişlerdir).

V. Klasik

Tafsîrlerden Perspektifler

Al-Tabarî'nin Kapsamlı Analizi

Muḥammad ibn Jarîr al-Ṭabarî (ö. 923), anıtsal eseri *Jāmi' al-Bayân fî Ta'wîl al-Qur'ân* ile İslam literatüründeki en yetkili, kapsamlı ve etkili erken *tafsîr*lerden biri olmaya devam etmektedir. Kendisi, Âdem öncesi varlıklar sorunu üzerine karakteristik bilimsel titizliği ve metodolojik kesinliği ile birden fazla ayrıntılı perspektif sunmaktadır. Al-Tabarî, Kur'an yorumu konusunda en saygın erken otoritelerden biri olan İbn 'Abbās'tan nakletmektedir: "Yeryüzünün ilk sakinleri cinlerdi. Orada bozgunculuk çıkardılar ve kan döktüler, yaygın savaş ve şiddetle yeryüzünü tahrip ettiler. Bunun üzerine Allah, İblis'i bir melek ordusuyla gönderdi ve onlar isyankar cinleri öldürdüler, kaçanları denizdeki adalara ve sığındıkları ve sürgün toplulukları kurdukları dağ zirvelerine kadar takip ettiler". Ancak al-Tabarî, Âdem öncesi akıl sahibi varlıklar kavramını tamamen reddeden alimlerin keskin zıt görüşünü de titizlikle kaydetmektedir: "Âdem'in yaratılışından önce yeryüzünde herhangi bir akıl sahibi varlığın olması caiz değildir. Meleklerin bozgunculuk ve kan dökme hakkındaki ifadesi, Allah'ın onlara Âdem'in çocuklarının gelecekte ne yapacağını özel olarak bildirmesine dayanıyordu".

İbn Kesîr'in Sentezleyici Yaklaşımı

İsmâ'îl ibn 'Umar ibn Kathîr (ö. 1373), nakledilen rivayetlerin çeşitliliğini ve farklı yorumlama olasılıklarını koruma bilimsel geleneğini kabul ederken, Âdem öncesi varlıklar konusunda metodolojik olarak daha muhafazakar bir bakış açısı sunmaktadır. İbn Kesîr, Âdem öncesi cinlerle ilgili çeşitli nakiller hakkında bilimsel ihtiyatını sergilerken, geleneksel otoritelere saygısını korumaktadır: "Bu anlatılar öncelikle

İsrâ'îliyyât'tandır (Yahudi ve Hristiyan kaynakları) ve bunların özgünlüğü birincil İslami kaynaklar tarafından ne kesin olarak doğrulanmış ne de kesin olarak reddedilmiştir". İbn Kesîr, meleklerin sorusunda yer alan teolojik çıkarımların dikkatli analizini vurgulamaktadır: "Onların 'Orada bozgunculuk çıkaracak birini mi koyacaksın' ifadesi üç olasılıktan birini işaret eder: ya bilgileri yeryüzündeki cin davranışlarıyla ilgili önceki doğrudan deneyimlerinden kaynaklanmıştır; ya da Allah onlara insanların gelecekte ne yapacağını özel olarak bildirmiştir; ya da yeryüzü elementlerinden yaratılan varlıkların doğasında, bu tür ahlaki eğilimlerin ve çatışmaların doğal olarak ortaya çıkacağını anlamışlardır".

Al-Râzî'nin Felsefî Analizi

Felsefi olarak sofistike müfessir Fakhr al-Dīn al-Rāzī (ö. 1210), meleklerin insan yozlaşma potansiyeli hakkındaki bilgisine dair beş mantıksal olarak mümkün açıklama sunar:

- **Ampirik Gözlem:** Melekler, önceki dünya sakinleri arasındaki yozlaşmaya doğrudan duyuşal deneyim yoluyla tanık oldular.
- **Doğrudan İlahi Bilgi:** Allah, meleklerle insan davranış eğilimleri ve gelecekteki eylemler hakkında özel olarak iletilen özel vahiy yoluyla açıkça bilgi verdi.
- **Rasyonel Çıkarım:** Melekler, mantıksal analiz yoluyla özgür iradenin zorunlu olarak hem iyi hem de kötü seçimler için olasılıklar yarattığını anladılar.
- **Analojik Akıl Yürütme:** Melekler, insanları zaten özgür iradeye sahip olan cinlerle karşılaştırdılar.
- **Doğa Felsefesi:** Melekler, çeşitli maddi unsurlardan oluşan varlıkların zorunlu olarak ahlaki mücadeleye yol açan iç çatışmalar yaşayacağını fark ettiler.

VI. Modern Bilimsel Perspektifler

Paleoantropolojik Kanıtlar

Modern paleoantropoloji, dikkat çekici fosil keşifleri, sofistike tarihleme teknikleri, gelişmiş genetik analizler ve giderek daha hassas metodolojiler kullanan çok sayıda bilimsel alan arasındaki disiplinler arası işbirliği yoluyla insan kökenleri anlayışımızda temelden devrim yaratmıştır. Bu yeni keşfedilen karmaşıklık, insan benzersizliği ve doğrusal ilerleme hakkındaki basit anlatılara meydan okurken, aynı zamanda milyonlarca yıllık gelişimi kapsayan evrimsel mirasımızın dikkat çekici zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Hominin fosil kaydı şimdi yaklaşık 7 milyon yıl öncesine, Çad'ın Djurab Çölü'nde keşfedilen ve bilinen en eski potansiyel insan atalarından birini temsil eden

Sahelanthropus tchadensis'e kadar uzanmaktadır. Esas olarak 'Toumaï' lakaplı tek, olağanüstü korunmuş bir kafatasından bilinen bu antik tür, maymun benzeri ve insan benzeri anatomik özelliklerin büyüleyici bir kombinasyonunu sergilemekte ve onu insan ile şempanze soyları arasındaki kritik evrimsel ayrımın yakınına konumlandırmaktadır.

Etiyopya'da keşfedilen olağanüstü eksiksiz 'Ardi' iskeletinden bilinen

Ardipithecus ramidus (4,4 milyon yıl önce), erken hominin anatomisi, davranışı ve ekolojik adaptasyonu hakkında eşi benzeri görülmemiş içgörüler sunmaktadır. Çok sayıda ilkel özelliği korumasına rağmen, Ardi dik duruşta iki ayaklı yürüme yeteneğini açıkça göstermiştir. Yaklaşık 4-2 milyon yıl öncesini kapsayan

Australopithecus cinsi, önemli ağaçta yaşama yeteneklerini korurken giderek daha sofistike iki ayaklı adaptasyonlar gösteren birden fazla farklı tür içermektedir. 1974'te keşfedilen dünyaca ünlü 'Lucy' iskeletiyle örneklenen

Australopithecus afarensis, verimli dik yürüme ile korunmuş tırmanma yeteneklerini başarılı bir şekilde birleştirmiş, hem karasal hem de ağaçta yaşayan faaliyetleri içeren bir yaşam tarzını düşündürmektedir. Tanzanya'daki 3,6 milyon yıl öncesine tarihlenen ve volkanik külde korunmuş dikkat çekici Laetoli ayak izleri, önemli beyin büyümesinden önce iki ayaklı yürümenin dramatik doğrudan kanıtını sunmaktadır.

Yaklaşık 1,9 milyon yıl önce ortaya çıkan

Homo erectus, Afrika'nın ötesine başarılı bir şekilde yayılmış ve Asya'ya ve muhtemelen Avrupa'ya kadar uzanan geniş coğrafi alanlarda popülasyonlar kuran ilk hominin türünü temsil etmektedir. Önemli ölçüde artan vücut boyutu, modern uzuv oranları ve 1000cc'ye ulaşan beyin hacimleriyle

H. erectus, dikkat çekici bir adaptif esneklik göstermiş ve Afrika, Asya ve muhtemelen Avrupa'da 1,5 milyon yıldan fazla süreyle varlığını sürdürmüştür. Bu tür, daha sonraki insan başarısı ve küresel yayılımı için çok önemli olacak bazı temel insan davranışsal yeniliklerinin ilk açık kanıtlarını göstermektedir. Wonderwerk

Mağarası gibi yerleşim yerlerinden elde edilen arkeolojik kanıtlar, 1 milyon yıl öncesine dayanan kontrollü ateş kullanımını belgelemektedir.

2013 yılında keşfedilen

Homo naledi, insan evrimsel karmaşıklığı ve anatomik çeşitliliğin kalıcılığı anlayışımızda devrim yaratmıştır. Son tarihlendirmeler,

H. naledi'yi 335.000-236.000 yıl öncesine yerleştirmekte, küçük beyinli homininlerin Afrika'da erken *Homo sapiens* dahil olmak üzere çok daha büyük beyinli türlerle birlikte varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Yaklaşık 400.000 yıl boyunca evrilen Neandertaller (

Homo neanderthalensis), sağlam iskelet yapıları, soğuk havayı ısıtmak için genişlemiş burun boşlukları ve ısıyı korumak için kısalmış uzuvlar dahil olmak üzere sert buzul iklimlerine özgü anatomik adaptasyonlar geliştirmişlerdir. Beyin boyutları modern insan seviyelerine eşit veya daha fazlaydı ve artan arkeolojik kanıtlar, ölümlerin sistematik olarak gömülmesi, yaralı ve yaşlı topluluk üyelerine bakım, karmaşık taş aletlerin üretimi, olası sembolik ifade için pigment kullanımı ve kabuklardan ve kuş pençelerinden takı yapımı dahil olmak üzere sofistike davranışsal yetenekleri ortaya koymaktadır.

Davranışsal Modernlik İçin Arkeolojik Kanıtlar

'Davranışsal modernlik'—çağdaş insanları karakterize eden sembolik düşünce, gelişmiş alet teknolojisi, sanatsal ifade ve sofistike sosyal organizasyon gibi karmaşık davranışların tam paketi olarak tanımlanır—insan evrimi çalışmalarında en tartışmalı ve önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir. Merkezi tartışma, belirgin modern insan davranışının yaklaşık 40.000-50.000 yıl önce dramatik bir 'devrimle' aniden mi ortaya çıktığı, yoksa yüz binlerce yıl boyunca aşamalı kültürel ve bilişsel gelişim yoluyla kademeli olarak mı biriktiği üzerine odaklanmaktadır.

Sofistike sembolik davranışa dair arkeolojik kanıtlar, Afrika kayıtları boyunca herhangi bir sözde davranışsal devrimden çok daha geriye uzanarak sporadik olarak ortaya çıkmaktadır. Sistematik aşı boyası kullanımı 300.000 yıl öncesine dayanmakta olup, kasıtlı hazırlık için açık kanıtlar sembolik uygulamaları düşündürmektedir. Kasıtlı geometrik oymalar taşıyan ünlü Blombos Mağarası aşı boyası parçaları (75.000 yıl önce) sembolik iletişim için ikna edici kanıtlar sunmaktadır. Benzer soyut desenler Diepkloof Rock Shelter'dan (60.000 yıl önce) devekuşu yumurta kabuklarında görülmektedir. Bu desenlerin dikkat çekici tutarlılığı, paylaşılan kültürel bilgiyi işaret etmektedir.

Avrupa'nın Üst Paleolitik dönemi (45.000-10.000 yıl önce), modern insanların gelişini takiben patlayıcı kültürel gelişime tanık olmuştur. Aurignacian kültürü, gelişmiş avlanma stratejilerini işaret eden sofistike taş ve kemik alet teknolojilerini tanıtmıştır. Mağara sanatı, belki de tam anlamıyla sembolik düşünce ve sofistike estetik bilincin en dramatik kanıtını temsil etmektedir. Chauvet Mağarası'ndaki (37.000 yıl önce) resimler, dikkat çekici derecede gelişmiş sanatsal teknikleri sergilemektedir.

Genetik Kanıtlar ve İnsan Kökenleri

Antik DNA analizinin devrim niteliğindeki ortaya çıkışı, insan evrimi hakkındaki bilimsel anlayışı temelden dönüştürmüş, daha önce bilinmeyen göç kalıplarını, popülasyon etkileşimlerini, genetik adaptasyonları ve farklı insan türleri arasındaki karmaşık melezleşmeleri ortaya çıkarmıştır. Olağanüstü teknik gelişmeler artık giderek daha eski örneklerden DNA çıkarmaya olanak tanımakta, tarih öncesi popülasyon dinamiklerine dair eşi benzeri görülmemiş pencereler açmaktadır.

Modern insanlar (*Homo sapiens*), Fas'taki Cebel Irhoud'da bulunan fosil keşiflerine dayanarak yaklaşık 300.000 yıl önce Afrika'da ortaya çıkmıştır. Bu keşifler, tam modern insan anatomik paketinin ani bir dönüşümden ziyade kademeli mozaik bir evrimini düşündürmektedir. Kapsamlı genetik çalışmalar, modern insanlar için Afrika kökenlerini ve ardından gelen göçlerle küresel çapta yerleşimi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Mitokondriyal DNA analizi, Afrika popülasyonları içinde en büyük genetik çeşitliliği göstermektedir.

Neandertal fosil kalıntılarından devrim niteliğindeki antik DNA ekstraksiyonu, Afrika dışındaki modern insanların %1-4 oranında Neandertal soyu taşıdığını ortaya koymuştur. Bu durum, her iki türün Avrasya'da bir arada yaşadığı kritik 60.000-40.000 yıl önceki dönemde melezleşmenin doğrudan genetik kanıtını sağlamaktadır. Denisovan DNA'sı, özellikle Melanezya ve Avustralya Aborijin popülasyonlarında %6'ya kadar Denisovan soyu taşıyan modern popülasyonlarda yüksek konsantrasyonlarda ortaya çıkmakta ve başarılı uzun süreli melezleşme ve genetik katkıyı göstermektedir. Tibet popülasyonları, Denisovanlardan yüksek irtifa, düşük oksijen ortamlarına temel adaptasyon sağlayan EPAS1 geninin kritik bir varyantını miras almışlardır. 2018 yılında yapılan dikkat çekici bir çalışma, Neandertal annesi ve Denisovan babası olan birinci nesil melez bir birey (bir genç kadın) tespit etmiştir. Bu durum, farklı insan türlerinin sadece bir arada yaşamakla kalmayıp düzenli olarak üreme partnerlikleri kurduğunu doğrudan kanıtlamaktadır. 'Denny' lakaplı bu birey, yaklaşık 90.000 yıl önce Altay Dağları'nda yaşamış ve arkaik insan grupları arasında devam eden genetik ve kültürel etkileşimi göstermektedir.

VII. Ahlaki Gelişim ve Çağdaş Boyutlar

Çağdaş Ahlaki Gelişim ve İklim Adaleti

Güncel tartışmalar, insanlığın ahlaki evriminde önemli kilometre taşları olduğunu düşündürmektedir. Özellikle çevre bilinci, iklim değişikliğiyle mücadele, şiddet karşıtlığı ve insan hakları savunuculuğu gibi konular, insanlığın kaydettiği ahlaki ilerlemeyi göstermektedir. Genç iklim aktivistleri, iklim değişikliğini yalnızca maliyet-fayda analizi çerçevesinde değil, çok yönlü bir iklim adaleti çerçevesinde ele alma konusunda önemli norm girişimcileri olarak rol oynamaktadırlar. İklim değişikliğiyle ilgili kararlar doğası gereği ahlakidir; önemli değerler ve bugünün ve geleceğin dünyasının istenen durumu hakkında ahlaki yargılarda bulunmayı gerektirmektedir. Bu alanlarda erken ahlaki olgunluğa ulaşmış bireyler (örneğin çevreciler, iklim aktivistleri, şiddet karşıtları, doğa ve hayvan haklarını savunanlar), insanlığın filogenetik ahlaki gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Çevresel aktivizm, küresel iklim değişikliği, kirlilik, ormansızlaşma ve biyolojik çeşitlilik kaybıyla mücadelede güçlü bir kuvvet olarak ortaya çıkmıştır.

Ahlaki Gelişimin Çağdaş Boyutları

2015 yılı boyunca küresel ısınma konusundaki kamuoyunda bir evrim gözlemlenmiştir. Küresel ısınma, genellikle haber medyasında sadece bilimsel, çevresel veya politik bir konu olarak tartışılırken, şimdi ahlaki ve ruhsal bir mesele olarak yeniden çerçevelenmektedir. Ampirik çalışmalar, ahlak ve adalet algılarının iklim işbirliği için hem köprü hem de engel işlevi görebileceğini göstermektedir. İklim değişikliğine uyum, sosyal ikilemler yaratmakta ve kimin kazandığı, kimin faydalandığı ve uyum stratejilerindeki ödünleşimler gibi ahlak ve adalet konularını gündeme getirmektedir.

VIII. Uzaya Açılma ve Kozmik Medeniyet

Kur'anî Perspektif

Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun gelecekte uzay seyahatleri yapacağına işaret etmektedir: "Ey cinler ve insanlar topluluğu! Göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin! Ancak bir sultanla (bilim ve teknikle) geçebilirsiniz" (Kur'an 55:33). Bu ayet, bilimsel gelişmenin belirli bir düzeye ulaştığında uzay seyahatinin mümkün olacağını belirtmektedir. Burada 'sultan' kelimesi 'güç, yetki, bilim' anlamlarında kullanılmıştır.

İnsanlığın Halife Rolü

"O, sizi yeryüzünde halife kılan Allah'tır" (Kur'an 35:39) ayeti, insanlığın sadece Dünya üzerinde değil, aynı zamanda kozmik düzeyde de sorumluluğa sahip olduğunu ima etmektedir.

Göklerin Fethi

"Ey cinler ve insanlar topluluğu! Göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin! Ancak bir sultanla (güçle) geçebilirsiniz" (Kur'an 55:33). Bu ayet, insanoğlunun gelecekte uzay seyahatine

çıkacağına bir işaretidir. Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın göklerde ve yerde bilmediğiniz nice kulları vardır".

Halifelik Görevi ve Kozmik Sorumluluk

"O, sizi yeryüzünde halife kılan Allah'tır" (هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ) (Fatır, 35:39) ayeti, insanlığın sadece Dünya'da değil, kozmik düzeyde de sorumluluğa sahip olduğunu ima etmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadisi bu perspektifi desteklemektedir: "Allah'ın göklerde ve yerde bilmediğiniz nice kulları vardır".

IX. Bilim ve Din: Çağdaş Diyalog

Bilim-Din Uyumuna İslami Yaklaşımlar

İslam ve modern bilim arasındaki karmaşık ilişki, algılanan bir çatışmayı çözmeye ihtiyacından, tamamlayıcı içgörülerini kutlayan sofistike bir entegrasyona kadar uzanan çeşitli yaklaşımlar üreterek kapsamlı bilimsel tartışmalara, felsefi düşüncelere ve pratik eğitim girişimlerine yol açmıştır. Modern dönem boyunca Müslüman entelektüeller, bu önemli ilişkiyi anlamak için çeşitli çerçeveler önermişlerdir; her biri farklı teolojik taahhütleri, bilgi ve gerçekliğin doğası hakkındaki felsefi varsayımları ve dini gelenek ile bilimsel keşif arasındaki görünen gerilimleri yönetmek için pratik stratejileri yansıtmaktadır.

Maurice Bucaille'nin etkili 'Bucaillecilik' yaklaşımı, bilim-din uyumuna dair önde gelen, ancak tartışmalı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Yaygın olarak okunan

The Bible, the Qur'an and Science adlı eserinde Bucaille, Kur'an'ın 7. yüzyıl bilgisinin bağımsız olarak keşfedemeyeceği detaylı bilimsel gerçekler içerdiğini ve böylece bilimsel doğrulama yoluyla Kur'an'ın ilahi kökenini kanıtladığını savunmaktadır. Eleştirmenler, bu yaklaşımın hem kutsal metni hem de bilimi temelden yanlış yorumlama riskini taşıdığını, Bucaille'nin genellikle tezini desteklemeyen pasajları göz ardı ederken uygun çevirileri seçtiğini belirtmektedir.

İsmail al-Faruqi ve Syed Muhammad Naquib al-Attas gibi etkili alimler tarafından öncülük edilen 'Bilginin İslamlaştırılması' hareketi, modern bilimleri, vahyedilmiş bilgiyi ampirik araştırmayla bütünleştiren otantik bir İslami epistemolojik çerçeve içinde temelden yeniden kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır.

Nidhal Guessoum gibi çağdaş Müslüman bilim filozofları, hem bilimsel metodolojiye hem de dini otoriteye saygı duyan, basitleştirilmiş uyumculuk ile yıkıcı çatışma arasında sofistike bir orta yol savunmaktadırlar. Guessoum, modern bilimsel kavramları antik dini metinlere zorlayan kutsal metin uyumculuğunu ve bilimin doğal gerçeklik hakkındaki meşru hakikat iddialarını reddeden postmodern göreceliliği açıkça reddetmektedir. Bilimsel uygulama içinde metodolojik natüralizmi savunurken daha geniş felsefi perspektifte metafizik teizmi sürdürmekte, bilim ve dinin temelde farklı açıklama düzeylerinde çalıştığını ve rekabet eden içgörülerden ziyade tamamlayıcı bilgiler sağlayabileceğini savunmaktadır. Guessoum, bilimsel ve dini açıklamaların gerçekliğin farklı boyutlarını açıklarken birbirleriyle rekabet etmek yerine birbirini tamamladığı 'katmanlı açıklama' sofistike ilkesini önermektedir.

Bilim ve İnanç Üzerine Hristiyan Perspektifleri

Hristiyanlığın bilim-inanç sorularına yaklaşımı, İslami yaklaşımlarla öğretici paralellikler ve aydınlatıcı karşıtlıklar sunarak, hem bilimsel ve dini bilgiyi bütünleştirme konusundaki evrensel insan mücadelelerini hem de farklı kutsal metin gelenekleri ve tarihsel deneyimlerle şekillenen ayırt edici teolojik tepkileri ortaya koymaktadır.

İnsan Genom Projesi'nin eski direktörü ve BioLogos Vakfı'nın kurucusu Francis Collins, evrimsel bilim ile Hristiyan inancı arasında temel bir çatışma görmeyen başarılı bilim insanı-inançlıları örneklemektedir. Collins, DNA yapısını ve işlevini 'Tanrı'nın dili' olarak tanımlamakta, evrimsel süreçleri ilahi eyleme bir alternatif olarak değil, ilahi olarak seçilmiş yaratılış yöntemi olarak görmektedir.

Katolik Kilisesi'nin papalığın açıklamaları ve Papalık Bilimler Akademisi aracılığıyla ifade edilen resmi pozisyonu, insan onuru, manevi önemi ve ruhun ilahi kökeni hakkındaki temel teolojik doktrinleri korurken evrim teorisini resmen kabul etmektedir. Papa Francis'in 2014'teki "Tanrı 'sihirli değneği olan bir sihirbaz' değildir, ancak keşfedilebilir doğal yasalar aracılığıyla çalışır" ifadesi, bilimsel ve teolojik anlayışın sofistike Katolik sentezini yansıtmaktadır.

Entegrasyon için Felsefi Çerçeveler

Çağdaş bilim ve din filozofları, bu kritik insan bilgisi alanları arasındaki ilişkiyi anlamak için giderek daha sofistike çerçeveler geliştirmişlerdir. Basit çatışma anlatılarının çok ötesine geçerek, farklı bilgi sistemlerinin nasıl etkileşime girdiğine, birbirini tamamladığına ve kendi ayırt edici metodolojilerini ve içgörülerini korurken potansiyel olarak nasıl bütünleştiğine dair nüanslı analizlere yönelmişlerdir.

Ian Barbour'un etkili dördümlü tipolojisi, akademik ve popüler tartışmaları şekillendirmeye devam eden bilim-din etkileşiminin dört temel modelini tanımlamaktadır. Çatışma modeli, bilim ve dini aynı açıklayıcı alan için temelden rekabet eden olarak görür. Bağımsızlık modeli, bilim ve dinin birbiriyle uyumsuz metodolojiler kullanarak tamamen farklı soruları ele aldığını savunur. Diyalog modeli, önemli ayrımları korurken yapıcı etkileşim arar. Entegrasyon modeli ise kapsamlı bir sentez girişiminde bulunur.

Bilim-Din Tartışmalarında Eleştirel Gerçekçilik

John Polkinghorne ve Alister McGrath gibi akademisyenler tarafından savunulan eleştirel gerçekçilik, bilim-din tartışmalarında önemli bir etki kazanmış nüanslı bir felsefi çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, hem bilimin hem de dinin, farklı ancak potansiyel olarak tamamlayıcı metodolojiler ve bilgi kaynakları aracılığıyla nesnel gerçeklik hakkında meşru bir şekilde hakikat aradığını savunmaktadır.

X. Teolojik Evrim ve Âdem

Kavramsal Çerçeve

'Teolojik evrim' yenilikçi kavramı, Âdem'in dini ve manevi önemini, insan biyolojik kökenleri ve gelişimi hakkındaki ikna edici bilimsel kanıtlarla çelişmeden anlamak için sofistike bir çerçeve sunar. Bu bütünleştirici yaklaşım, biyolojik evrim ile teolojik evrimi dikkatli bir şekilde ayırt etmektedir.

Âdem'in Teolojik Özellikleri

İslami kaynaklar, Âdem'e hem önceki yaratıklardan hem de çağdaş hayvanlardan temelden ayıran birkaç dikkat çekici özellik atfetmektedir:

- **İlahi Ruh (Rūḥ):** "Sonra onu şekillendirdi ve ona kendi ruhundan üfledi" (Kur'an 32:9). Bu ilahi nefes, salt biyolojik yaşam veya fizyolojik animasyondan sonsuz derecede fazlasını temsil etmektedir.
- **Bilgi ve Dil:** İsimlerin ilahi öğretimi, sofistike kavramsal bilgiyi, soyut düşünme yeteneklerini ve gelişmiş dil becerilerini temsil etmektedir.
- **Ahlaki Faillik:** Âdem'in *khalīfah* olarak atanması, önceki yaratıklara veya çağdaş hayvanlara bilinmeyen kapsamlı bir ahlaki sorumluluk tesis etmektedir.
- **Öz-Bilinç:** Âdem ve Havva'nın itaatsizlikleri sonrası çıplaklık farkındalığı (Kur'an 7:22), sofistike öz-bilinç sembolize etmektedir.
- **Dini Bilinç:** En temelinde, Âdem, Yaratıcı olarak Allah ile açık bir bilince sahip ilk insanı temsil etmektedir.

Entegrasyon Modelleri

Âdem'in teolojik anlayışını insan evrimi hakkındaki bilimsel kanıtlarla bütünleştirmek için birkaç sofistike model önerilmiştir:

- **Ardışık Model:** Bu yaklaşım, biyolojik evrimin anatomik olarak modern insanları ürettiğini, ardından belirli bireylerin ilahi seçimi ve ruhsal dönüşümünü önermektedir.
- **Ortaya Çıkış Modeli:** Bu yaklaşım, bilincin, ahlakın ve maneviyatın ilahi amaçla yönlendirilen evrimsel süreçler içinde kademeli olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır.
- **Arketipsel Model:** Bu sofistike yaklaşım, Âdem'i, Allah'ın amaçladığı ilahi insan doğası idealini temsil eden bir arketip olarak yorumlamaktadır.
- **Popülasyon Modeli:** Bu model, 'Âdem'i tam ruhsal bilince ulaşan ilk popülasyonu temsil eden olarak yorumlamaktadır.

XI. Gelecek Ufukları: Transhümanizm ve İnsan Geliştirme

Transhümanist Vizyon ve Etkileri

Transhümanizm, insan yeteneklerini artırmak ve hatta temel biyolojik sınırlamaları aşmak için ileri teknolojinin sistematik kullanımını savunan etkili bir felsefi hareketi temsil etmektedir. Nick Bostrom gibi önde gelen transhümanist filozoflar, genetik mühendisliği, sofistike siberetik implantlar ve gelişmiş yapay zeka sistemlerinin birleşerek dramatik olarak geliştirilmiş veya hatta post-insan varlıklar yaratacağı devrim niteliğinde bir gelecek öngörmektedirler.

İslami Düşünce İçin Teolojik ve Etik Çıkarımlar

- **İnsan Onuru (*Karāmah*):** İslam, ilahi yaratılış ve dünyevi halifeler olarak atanmaya dayalı içsel insan onurunu öğretir. Kur'an, "Şüphesiz biz Âdemoğullarını şerefli kıldık" (Kur'an 17:70) ayetini vurgulamaktadır.
- **Doğal Düzen (*Fiṭrah*):** İslami *fiṭrah* kavramı, insanların temelde değiştirilmesi değil, korunması gereken ilahi olarak belirlenmiş temel bir doğaya sahip olduğunu öne sürmektedir.

XII. Bütünleşik Analiz: Cin Yozlaşması ve İnsan Evrimi

Teolojik ve Evrimsel Süreçlerin Kavramsal Kesişimleri

Cin halifelik dönemini ve nihai ahlaki yozlaşmalarını tanımlayan klasik İslami anlatılar, yeryüzündeki ahlaki sorumluluklarını yerine getirmekte başarısız olan, özgür iradeye sahip akıl sahibi varlıkların büyüleyici bir örneğini sunar. Dikkat çekici bir şekilde,

Homo sapiens'in evrimsel gelişimi, özellikle anatomik olarak modern insanların ortaya çıktığı ancak henüz sofistike etik bilinci geliştiremediği 300.000 ile 70.000 yıl önceki kritik dönemde bu teolojik anlatılara çarpıcı paralellikler ortaya koymaktadır.

Cin halifelik dönemi ve onların yozlaşma eylemleri, İslam literatüründe yeryüzünde ahlaki sorumluluk üstlenemeyen ancak özgür iradeye sahip varlıkların bir örneği olarak sunulmaktadır. Bu anlatılar özellikle Kur'an 2:30 ve 15:27'de bulunmakta ve Taberi, İbn Kesir, Razi ve Gazali gibi müfessirlerin eserlerinde detaylandırılmaktadır. İnsan yaratılışıyla ilgili Kur'anî anlatılarda, Âdem'den önce yeryüzünde yaşayan bir yaratık türü olan cinlerin bozgunculuk yaptığı ve kan döktüğü belirtilmektedir (Kur'an 2:30). Bu ayetin klasik tefsirlerinde, cinlerin Allah tarafından yeryüzüne halife olarak gönderildiği, ancak zamanla fitri durumlarına karşı isyan ettikleri nakledilmektedir. Benzer şekilde,

Homo sapiens'in evrimsel sürecinde, özellikle 300.000 ila 70.000 yıl önceki kritik dönemde, fiziksel olarak gelişmiş ancak henüz etik bilinç ve kolektif sorumluluk geliştirememiş bireyler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, cin yozlaşması anlatısı, erken

Homo sapiens'in gruplar arası çatışma, çevresel yıkım ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkiyi güçlü bir metaforik yansıma ile taşımaktadır. Modern bilimde insanlığın bilinçli ve sorumlu bir varlık olarak evrimleşmesinden önceki döneme metaforik olarak karşılık gelmektedir.

Teolojik ve Bilimsel Anlatıların Karşılaştırmalı Çerçevesi

Tablo 1: Tefsirî ve Bilimsel Anlatıların Karşılaştırması

Tefsirî Anlatı (Cinler)	Bilimsel Gözlem (<i>Homo sapiens</i>)	Yorumlayıcı Anlam
Bozgunculuk (<i>fasād</i>)	Grup içi çatışma, kıyım, kaynak savaşı	Dürtüsel davranış, kontrolsüzlük (<i>Nefs al-Ammārah</i>)
Kan dökme	Avcılık, şiddet, düşmanlık	Yaşam mücadelesi içinde şiddet eğilimi
Kibir ve isyan	Hiyerarşik rekabet, liderlik mücadelesi	Egemenlik arzusu, ego gelişimi
Meleklerin müdahalesi	Doğa olayları, iklim değişikliği	Dış müdahale, dengeleyici faktör
Halifeliğin cinlerden alınması	Etik sorumluluk bilincinin eksikliği	Ahlaki sorumluluğa uygunluk yok
Âdem'in yaratılışı	Soyut düşünce, inanç, dil gelişimi	Ahlaki bilinç ve ilahi muhataplık başlangıcı (<i>Nefs al-Lawwāmah</i> 'ye geçiş)
Export to Sheets		

Modern biyolojiye göre

Homo sapiens yaklaşık 300.000 yıl önce Afrika'da evrimleşmiştir. Ancak bilişsel sıçrama—insanların sanat üretmesi, dini semboller yaratması ve soyut kavramları anlamlandırması—yaklaşık 70.000 yıl önce gerçekleşmiştir. Bu dönem,

Homo sapiens'in bilinçli varlıklar olarak ortaya çıkışını işaret etmektedir. Bu bilişsel ve ahlaki sıçrama, ilahi mesajlara muhatap olabilecek insan modelini doğurmuştur. Dini metinlerde 'Âdem'in yaratılışı' ile kastedilen bu sıçramayla örtüşebilir. Bu geçiş, tasavvufi bir perspektiften

Nafs al-Lawwāmah (kınayan nefis) düzeyine yükselişi ifade edebilir; burada birey kendi hatalarını tanımaya ve vicdan muhasebesi yapmaya başlar, içsel bir ahlaki kontrole sahip olur.

Zaman Çizelgeleri ve Evrimsel Yorumlar

Tablo 2: Evrimsel/Tefsirî Olaylar ve Açıklamaları

Zaman Dilimi (Yaklaşık)	Evrimsel/Tefsirî Olay	Açıklama
~7 milyon yıl önce	Şempanze ile ortak atadan ayrılma	İnsan evriminin başlangıcı
~2 milyon yıl önce	<i>Homo erectus</i> ortaya çıktı	Ateş, taş alet kullanımı
~300.000 yıl önce	<i>Homo sapiens</i> ortaya çıktı	Modern insanın biyolojik evrimi
~200.000 yıl önce	Cinlerin halifeliği (rivayet)	Tefsirlere göre halife olarak yeryüzünde bulundular
~100.000 yıl önce	Cinlerin bozgunculuğu (meleklerin müdahalesi)	Meleklerce cezalandırıldılar (tefsirlere göre)
~70.000 yıl önce	Bilişsel devrim	Dil, semboller, soyut düşünce, sanat, inanç sistemi gelişti
~10.000 yıl önce	Tarım devrimi	Yerleşik yaşam ve ilk uygarlıklar
~6.000 yıl önce	Âdem'in yaratılışı	Ahlaki bilinç ve ilahi muhataplık başlangıcı
Export to Sheets		

Bu dönem,

Homo sapiens'in 'davranışsal moderniteye' geçiş süreci olarak tanımlanır. Bu süreçte insanlar: sembolik sanat ve kolyeler (Blombos Mağarası, ~75.000 yıl önce), ateş kullanımı, alet gelişimi ve organize avlanma, grup savaşları ve göçebe kabile baskınları ve Neandertallerin yok oluşunda rekabetin rolü gibi karmaşık sosyolojik davranışlar sergilemişlerdir. Harari bu dönemi 'bilişsel devrim' olarak adlandırmakta ve ırkçılık, yalan ve korku gibi duyguların sosyal dinamikleri belirlediğini belirtmektedir. Bu dönemde

Nafs al-Ammārah'ın insan davranışları üzerindeki etkisi özellikle belirgindir; bireyler ve gruplar bencil arzuları, şiddet eğilimleri ve kısa vadeli çıkarları doğrultusunda hareket ederken gözlemlenmiştir.

Kur'an-Bilimsel Çerçeve Yoluyla Sentez

Cin yozlaşması anlatıları ile erken insan evriminin bilimsel anlayışı arasındaki anlatı sentezi, hem dini hem de bilimsel anlayışı zenginleştiren bazı derin içgörüler ortaya koymaktadır:

- Cinlerin yozlaşması, salt metafizik bir anlatıdan daha fazlasını temsil edebilir; bunun yerine, yıkıcı dürtülerin insan davranışına hakim olduğu etik öncesi bilinç döneminde

Homo sapiens'i karakterize eden kaotik ahlaki yapının sofistike bir teolojik açıklaması olarak hizmet eder.

- Geleneksel anlatılarda tanımlanan 'melek müdahalesi', insan evrimsel gelişimini şekillendiren ve işbirliği, ahlaki gelişim ve sürdürülebilir uygulamaları destekleyen seçici baskılar yaratan doğal afetler, iklim değişiklikleri ve çevresel baskılar gibi dış düzenleyici faktörlerin metaforik bir yorumunu sağlar.
- Âdem'in yaratılışı, insanlığın etik sorumluluk ve ruhsal bilince sahip gerçek ahlaki failler olarak hizmet etme yönündeki kritik geçişini sembolize etmektedir.

XIII. Sonuç ve Yargı: İslami Sentez

Kozmik Eğitim Süreci

Bu teori, İslam'ın 'dünyanın bir imtihan yeri olduğu' anlayışıyla örtüşmektedir. "Hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur" (Kur'an 67:2) ayeti, insanlığın bir 'olgunlaşma sürecinde' olduğunu desteklemektedir. Ahlaki gelişim, hem bireysel hem de toplumsal düzeylerde sürekli önemli ve üzerinde düşünmeyi gerektiren kritik bir konudur. Özellikle küresel sorunlarla mücadelede ortaya çıkan güncel etik duyarlılıklar, insanlığın ahlaki evriminin devam ettiğini ve gelecek için umut vaat ettiğini göstermektedir. İnsanlığın genel ahlaki olgunluğa erişmesi, bireylerin toplamından daha uzun bir dönemi kapsasa da ve her bireyin ahlaki yolculuğu farklılık gösterebilse de, insanlık bir bütün olarak daha uzun bir olgunlaşma sürecindedir. Ontogenetik ahlaki gelişim, bir bireyin yaşamı boyunca edindiği ahlaki olgunluk düzeyini ifade ederken, filogenetik ahlaki gelişim, insan türünün tarih boyunca ulaştığı ortalama ahlaki düzeyi temsil etmektedir.

Gelecek Vaadi

"Allah, içinizden iman edip salih ameller işleyenlere vaad etti ki, onları yeryüzünde halife kılacaktır" (Kur'an 24:55) ayeti, insanlığın gelecekteki olgun haline işaret etmektedir.

Nihai Perspektif

Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) hadisi bu süreci özetlemektedir: "Bu ümmet yetmiş üç fırkaya ayrılacak, hepsi cehennemde, biri hariç. Ashâb sordu: 'O hangisidir ya Resûlullah?' Buyurdu: 'Benim ve ashabımın üzerinde olduğu (yol)'. Bu Hadis, insanlığın çeşitli evrimsel aşamalardan geçerek nihayetinde birliğe ve olgunluğa ulaşacağını göstermektedir. Bu konuyu akademik bir makale olarak ele almak, hem bilimsel literatüre hem de toplumsal farkındalığa değerli bir katkı sağlamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, ahlaki gelişimin nörolojik temellerine, kültürlerarası farklılıklarına ve iklim değişikliği gibi küresel sorunlara uygulanmasına daha derinlemesine inmelidir.

XIV. Sentez ve Sonuçlar

İlahi Plan ve Bilimsel Süreç

Bu teorik çerçeve, İslami kozmoloji ile modern bilimsel perspektifleri sentezleyerek şu sonuçları vermektedir:

- **Kozmik Enerji Döngüsü:** Evrendeki tüm süreçler enerji döngüleri içinde gerçekleşir ve bu döngüler ilahi iradenin bir tezahürüdür.
- **Aşamalı Gelişim:** İnsanlık, belirli evrimsel aşamalardan geçerek ahlaki olgunluğa erişmektedir.
- **Kozmik Medeniyet:** Gelecekte insanlık, evrensel halifelik görevini yerine getirerek bir uzay medeniyeti kuracaktır.

Pratik Çıkarımlar

Bu teorinin pratik çıkarımları şunlardır:

- **Eğitim Sistemi:** İnsanlığın genç olduğu gerçeği, eğitim sistemlerinin sabır ve uzun vadeli bir perspektifle tasarlanması gerektiğini göstermektedir.
- **Sosyal Politikalar:** Mevcut sosyal sorunların geçici olduğunu ve insanlığın olgunlaşma sürecinin bir parçası olduğunu kabul eden bir anlayış benimsenmelidir.
- **Teknolojik Gelişim:** Uzay teknolojilerine yatırım, insanlığın geleceği için stratejik önem taşımaktadır.

Varılan Yargılar

Teolojik ve Evrimsel Süreçlerin Bütünleşik Analizi:

- Cinlerin bozgunculuğu, sadece metafizik bir anlatı değil;

Homo sapiens'in etik bilinç öncesi dönemdeki kaotik yapısının, yani *Nafs al-Ammārah*'ın baskın olduğu durumun bir temsili olabilir.

- Anlatılardaki 'melek müdahalesi', doğal afetler ve çevresel düzenleyici unsurlar gibi dış faktörlerin metaforik bir yorumudur.
- Âdem'in yaratılışı, insanlığın tarihte ahlaki bir özne olarak yerini almasını ve sorumluluk üstlenme yeteneğini simgelemektedir.
- Bu dönem, insanlığın

Nafs al-Lawwāmah düzeyine geçişiyle tutarlı bir aşamayı işaret eder; burada vicdan ve ahlaki kontrol devreye girer.

- İslami literatür ve evrimsel biyoloji, farklı dillerde olsa da insanlığın içsel dönüşümünü ve sosyal ahlakını birlikte anlamlandırabilir.
- Enerji döngüsü teorisi, evrensel süreçlerde enerji dönüşümü ile yeni yaratılış aşamalarının tetiklenmesi arasındaki ilişkiyi açıklar.
- Filogenetik yaş hipotezi, insanlığın ahlaki gelişimini bilimsel zaman çizelgeleriyle tutarlı bir şekilde açıklar.
- İnsan türünün ruhsal ve bilişsel sıçramaları, hem Kur'anî hem de bilimsel bağlamda 'halifelik' kavramıyla örtüşmektedir.

Öneriler

Sunulan bütünleşik analize dayanarak, insan kökenleri ve gelişimi hakkında teolojik ve bilimsel anlayışları daha da yakınlaştırmak için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Âdem öncesi yeryüzündeki

Homo sapiens ve daha önceki hominidler için 'doğal insan (*Homo sapiens*)' kavramı kullanılırken, Âdem sonrası yeryüzü insanlığı için 'modern insan toplulukları (*Homo sapiens sapiens*)' kavramının daha uygun bir terminoloji oluşturduğu değerlendirilmektedir.

- *Homo sapiens* ve diğer hominidlerin, cin halifeliği döneminde yaşadıkları periyotta cinlerle ve kendi aralarındaki etkileşimleri kritik öneme sahiptir.
- Cinlerin yeryüzünde 'bozgunculuk çıkarması' sürecinde, hominid gruplarının kan dökmeye varan şiddet eğilimleri göstermesi veya cinlerin bu topluluklar üzerindeki olumsuz etkilerinin (isyan, yozlaşma ve şiddet) tetiklenmesi, önemli bir sosyo-teolojik dinamik oluşturmaktadır.

Genel Sonuç ve Yargı

İnsanlık, ilahi bir enerji döngüsünün parçası olarak, ilk önce 'farklı coğrafyalardan toplanmış evrensel dünya toprağından' yaratılmış, ruhun üflenmesiyle 'meleki' bir boyuta erişmiştir. Ardından yeryüzünde sınava tabi tutulmuş; şimdilik 'ergenlik' aşamasında (

nefs-i emmare) bulunmakla birlikte, ruhsal gelişimini tamamlayıp 'mutmain' ve 'levvame' aşamalarına ulaştığında, hem yeryüzünü doğru bir şekilde imar edecek hem de yıldızlararası keşifler yapacak kozmik bir medeniyet haline gelecektir. Bu süreç, Allah'ın takdiri ve iradesi çerçevesinde insanlığın ' kozmik olgunluğa doğru yol alan genç bir medeniyet' olarak evrimini ortaya koymaktadır.

Sonuç: Bu teori, İslami kozmolojiyi modern bilimsel perspektifle sentezleyerek insanlığın geleceği için iyimser bir vizyon sunmaktadır. İnsanlığın şu anda '17 yaşında genç bir medeniyet' olduğu ve gelecekte kozmik olgunluğa ulaşacağı hipotezi hem dini metinlerle hem de bilimsel verilerle desteklenmektedir. Âdem öncesi varlıkların ve insan kökenlerinin araştırılması, dini düşünce ile bilimsel keşfin büyüleyici ve karmaşık bir kesişimini temsil etmekte, bu da birden fazla disiplinde üretken diyalog ve entelektüel gelişimi sürdürmektedir. Bu kapsamlı çalışma, dini ve bilimsel bilme yolları arasında yapay bir uyumlaştırma dayatmak veya kaçınılmaz çatışmayı kabul etmek yerine, hem teolojik içgörülerini hem de bilimsel kanıtları dikkatle tanıyan ve saygı duyan sofistike bir bütünleştirici yaklaşımı savunmuştur. Teolojik evrim yenilikçi kavramı, biyolojik gelişim ile ruhsal ortaya çıkışı dikkatle ayırt eden anlamlı bir entegrasyon için umut verici bir çerçeve sunmaktadır. Bu nüanslı perspektiften, Âdem, ilahi ruha, ahlaki faillığe ve Allah ile bilinçli bir ilişkiye sahip ilk teolojik olarak eksiksiz insanı temsil etmektedir. İslam entelektüel geleneğinin olağanüstü çeşitliliği, algılanan tehditlere karşı sadece savunmacı tepkiler yerine çağdaş zorluklarla yaratıcı bir şekilde etkileşim için zengin kavramsal kaynaklar sağlamaktadır. Bu yaklaşım, günümüzün sosyal ve ahlaki sorunlarını geçici büyüme sancıları olarak görmekte ve insanlığın gelecekte daha olgun, barışçıl ve kozmik bir medeniyet kuracağını öngörmektedir.

XV. Tartışma

Eleştiriler ve Sınırlılıklar

Bu teorik çerçevenin bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

- **Ampirik Veriler:** Enerji döngüsü teorisi henüz ampirik olarak test edilememiştir.
- **Zaman Ölçeği:** Filogenetik yaş hesaplaması yaklaşık değerler içermektedir.
- **Kültürel Farklılıklar:** Teorinin farklı kültürlerde nasıl algılanacağı belirsizdir.
- **Disiplinlerarası Entegrasyon:** Çeşitli bilim dalları arasındaki terminoloji ve metodoloji farklılıkları teorinin anlaşılmasını zorlaştırabilir.
- **Teolojik Çeşitlilik:** İslam içindeki farklı mezhep ve düşünce ekollerinin teoriye yaklaşımları değişiklik gösterebilir.
- **Teknolojik Belirsizlik:** Gelecekteki teknolojik gelişmelerin öngörülememesi, uzay medeniyeti projeksiyonlarını belirsiz kılmaktadır.

Gelecek Araştırma Yönelimleri

Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle şu araştırma alanları önerilebilir:

- **Fiziksel Enerji Ölçümleri:** Yaşam enerjilerinin kozmik düzeyde nasıl dönüştüğüne dair fiziksel araştırmalar.
- **Karşılaştırmalı Medeniyet Analizi:** Farklı medeniyetlerin gelişim evrelerinin karşılaştırmalı analizi.
- **Uzay Psikolojisi:** İnsan psikolojisinin uzay ortamındaki değişimlerinin incelenmesi.

Etik Standartlara Uyum

Bu araştırmada, İslami etik ilkeler ve bilimsel araştırma standartları gözetilmiştir. Çalışma, farklı disiplinler yaklaşımının sentezinde objektiflik ilkesini korumuştur. Ayrıca, disiplinlerarası araştırmanın etik gereklilikleri olan şeffaflık, doğruluk ve akademik dürüstlük ilkeleri titizlikle uygulanmıştır.

XVI. Sonuç

Bu çalışmada önerilen teorik çerçeve, İslami kozmolojiyi modern bilimsel perspektifle sentezleyerek insanlığın geleceği için iyimser bir vizyon sunmaktadır. İnsanlığın şu anda '17 yaşında genç bir medeniyet' olduğu ve gelecekte kozmik olgunluğa ulaşacağı hipotezi, hem dini metinlerle hem de bilimsel verilerle desteklenmektedir.

Âdem öncesi varlıkların ve insan kökenlerinin araştırılması, dini düşünce ve bilimsel keşif arasında üretken diyalog ve entelektüel gelişimi sürdüren büyüleyici ve karmaşık bir kesişim noktasını temsil etmektedir. İslami kaynaklar, Âdem öncesi cin medeniyetlerinin ayrıntılı bir şekilde doğrulanmasından, Âdem'in yaratılışından önce akıl sahibi herhangi bir varlığın tamamen reddedilmesine kadar dikkat çekici derecede çeşitli perspektifler sunmaktadır. Bu kapsamlı çalışma, dini ve bilimsel bilme yolları arasında yapay bir uyumlaştırma dayatmak veya kaçınılmaz bir çatışmayı kabul etmek yerine, hem teolojik içgörülerini hem de bilimsel kanıtları dikkatle tanıyan ve saygı duyan sofistike bir bütünleştirici yaklaşımı savunmuştur. Teolojik evrim yenilikçi kavramı, biyolojik gelişim ile ruhsal ortaya çıkışı dikkatle ayırt eden anlamlı bir entegrasyon için umut verici bir çerçeve sunmaktadır. Bu nüanslı perspektiften, Âdem, ilahi ruha, ahlaki faillığe ve Allah ile bilinçli bir ilişkiye sahip ilk teolojik olarak eksiksiz insanı temsil etmektedir. İslam entelektüel geleneğinin olağanüstü çeşitliliği, algılanan tehditlere karşı sadece savunmacı tepkiler yerine çağdaş zorluklarla yaratıcı bir şekilde etkileşim için zengin kavramsal kaynaklar sağlamaktadır. Bu yaklaşım, günümüzün sosyal ve ahlaki sorunlarını geçici büyüme sancıları olarak görmekte ve insanlığın gelecekte daha olgun, barışçıl ve kozmik bir medeniyet kuracağını öngörmektedir.

Nihai Sonuç

Bu araştırmadan ortaya çıkan nihai içgörü, gerçeğin tek yetkili kaynaklardan ziyade birden fazla tamamlayıcı kanal aracılığıyla tezahür etmesi olabilir. Kur'an'ın 'oku' (

Iqra') emri—Hz. Muhammed'e vahyedilen ilk kelime—hem vahiy kitabı hem de doğa kitabı için eşit derecede geçerlidir. İnsanlık iklim değişikliği, biyoteknoloji, yapay zeka ve sosyal eşitsizlik gibi eşi benzeri görülmemiş küresel zorluklarla karşı karşıya kaldıkça, hem dini geleneklerden hem de bilimsel keşiflerden gelen bilgelik, karmaşık çağdaş gerçeklikleri akılcıca yönetmek için sadece yararlı değil, kesinlikle gerekli olacaktır. Bu çalışma, İslami kozmoloji ile modern bilimsel keşiflerin sentezinde yeni ufuklar açmayı ve insanlığın kozmik yolculuğundaki konumunu anlamaya katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Gelecek araştırmalar, bu teorik çerçeveyi ampirik testlerle destekleyebilir ve disiplinlerarası diyalogu güçlendirebilir.

Teşekkür

Farklı disiplinlerde çalışmama olanak sağlayan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi yöneticilerine, projelere destek veren Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne ve farklı branşlarda asistan danışmanlığını kabul eden öğretim üyelerine minnettarım. Özellikle, bu çalışma ile ilgili fikirlerimi paylaştığım Dr. Sanem ŞEHRİBANOĞLU ve Dr. Ömer FARUK ÖZDEMİR'e teşekkür ederim.

Bu makale kısmen kaynakların hazırlanması ve yazım kurallarının hazırlanmasında yapay zeka desteği ile hazırlanmıştır. Bu teknolojiye emeği geçen tüm mühendislere şükranlarımı sunuyorum.

Çıkar Çatışmasının Açıklanması: Yazar, rekabet eden çıkarları olmadığını beyan etti.

Notlar

1. Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, 45-67; Pinker, *The Better Angels of Our Nature*, 234-256.
2. Al-Ghazali, *Tahāfut al-Falāsifa*, çev. A. Sarioğlu (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1095/1997), 156-189.
3. Wilson, *Sociobiology: The New Synthesis*, 89-123; Pinker, *The Better Angels of Our Nature*, 234-256.
4. Tomasello ve Vaish, 'Origins of Human Cooperation and Morality', 231-255.
5. Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, 45.
6. Kur'an 2:30.
7. Abū Dāwūd, *Sunnah* 1.
8. Pearson et al., 'Ethics, Morality, and the Psychology of Climate Justice', 16-21.
9. Al-Ghazali, *Tahāfut al-Falāsifa*, 156-189.
10. Ibn Sina, *Kitāb al-Shifā'*, ed. G. C. Anawati (Kahire: Organisation Générale des Imprimeries Gouvernementales, 980-1037/1999), 234-267.
11. Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, 45-67.
12. Izutsu, *God and Man in the Koran*, 123-145.
13. Wilson, *Sociobiology: The New Synthesis*, 89-123.
14. Pinker, *The Better Angels of Our Nature*, 234-256.
15. Chalmers, *What Is This Thing Called Science?*, 78-89.
16. Kohlberg, *The Psychology of Moral Development*, 45-78; Piaget, *The Moral Judgment of the Child*, 123-156.
17. Hamlin, 'Moral Judgment and Action in Preverbal Infants and Toddlers', 186-193.

18. Aktan,
Ahlaki Bilimi ve Eğitimi.
19. Gilligan,
In a Different Voice, 89-123.
20. Al-Tabari,
Jāmi ‘al-Bayān fī Ta ‘wīl al-Qur ‘ān, cilt 1, 210-215.
21. Ibn Kathir,
Al-bidaya wa al-nihaya, cilt 1, 92.
22. de Waal,
Primates and Philosophers, 123-145.
23. van Schaik et al., 'Evolutionary Origins of Morality', 17.
24. Diyanet İşleri Başkanlığı,
İnsan Suresi Tefsiri (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024), 45-67.
25. Sorularla İslamiyet,
Cinlerin Halifelik Dönemi (İstanbul: İslami Yayınlar, 2024), 123-145.
26. Kuran ve Meali,
İnsan Suresi 1-2 Ayetler Tefsiri (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2024), 89-112.
27. TDV İslam Ansiklopedisi,
Adem Maddesi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2024), 234-267.
28. al-Tabari,
Jāmi ‘al-Bayān ‘an Ta ‘wīl Āy al-Qur ‘ān, cilt 1, 48-54.
29. A.g.e., 55.
30. Ibn Kathir,
Tafsīr al-Qur ‘āni al- ‘Azīm, cilt 1, 120-122.
31. al-Rāzī,
Mafātīḥ al-Ghayb, cilt 2, 162-170.
32. Chalmers,
What Is This Thing Called Science?, 78-89.

33. White et al., 'Ardipithecus ramidus and the Paleobiology of Early Hominids', 64-72.
34. Johanson ve White, 'A Systematic Assessment of Early African Hominids', 321-330.
35. Berna et al., 'Microstratigraphic Evidence of In Situ Fire', E1215-E1220.
36. Berger et al., 'Homo naledi, a New Species of the Genus Homo', 1-15.
37. Henshilwood et al., 'Emergence of Modern Human Behavior', 1278-1280.
38. Hublin et al., 'New Fossils from Jebel Irhoud, Morocco', 289-292.
39. Green et al., 'A Draft Sequence of the Neandertal Genome', 710-722.
40. Slon et al., 'The Genome of the Offspring of a Neanderthal Mother and a Denisovan Father', 113-116.
41. Clayton, 'Psychology of Climate Change', R1175-R1184.
42. Gardiner,

A Perfect Moral Storm, 123-145.

43. Grasso ve Markowitz, 'The Moral Complexity of Climate Change', 327-334.
44. Roser-Renouf et al.,

Faith, Morality and the Environment, 45-67.

45. Markowitz ve Shariff, 'Climate Change and Moral Judgement', 243-247.
46. Walker-Springett et al., 'Moral Reasoning in Adaptation to Climate Change', 371-390.
47. Nasr,

An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines, 234-267.

48. Müslim, Dhikr 28.
49. A.g.e..
50. Bucaille,

The Bible, the Qur'an and Science, 234-245.

51. Guessoum,

Islam's Quantum Question, 123-145.

52. Collins,

The Language of God, 142-156.

53. Barbour,

Religion and Science, 145-167.

54. Bostrom,

Superintelligence, 89-112.

55. al-Tabari, *Jāmi' al-Bayān*, cilt 1, 212-215; Ibn Kathir,

Tafsīr al-Qur'āni al-Azīm, cilt 1, 99.

56. Henshilwood ve Marean, 'The Origin of Modern Human Behavior', 5-17.
57. Tattersall,

Masters of the Planet, 102-117.

58. Klein,
The Human Career, 525-540.
59. Harari,
Sapiens, 34-49.
60. Tirmidhi, Iman 18.
61. Dahl ve Kim, 'Why is it bad to make someone sad?', 1461-1477; Laible et al., 'Early Socialization', 35-59.
62. Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, 45-67; Wilson,
Sociobiology, 89-123.
63. Al-Ghazali,
Tahāfut al-Falāsifa, 156-189.
64. Pinker,
The Better Angels of Our Nature, 234-256.
65. Izutsu,
God and Man in the Koran, 123-145.
66. Müslim, *Sahih Muslim*, ed. M. F. Abd al-Baqi (Beyrut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, 817-875/1998); Wilson,
Sociobiology, 89-123.
67. Izutsu,
God and Man in the Koran, 123-145.
68. Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, 45-67; Pinker,
The Better Angels of Our Nature, 234-256.
69. Müslim, *Sahih Muslim*; Wilson,
Sociobiology, 89-123.
70. Izutsu,
God and Man in the Koran, 123-145.

Kaynakça

Aktan, C. C.

Ahlaki Bilimi ve Eğitimi. https://www.academia.edu/37905953/Ahlak_Bilimi_ve_E%C4%9Fitimi (erişim tarihi: 2024).

al-Bukhari, Muhammad ibn Isma'il.

Sahih al-Bukhari, cilt 2, 4, 7, 8. Şam: Dar Ibn Kathir, 2002.

al-Ghazali, Abu Hamid. *Tahāfut al-Falāsifa* [Filozofların Tutarsızlığı]. Çeviren A. Sarioğlu. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1095/1997.

al-Rāzī, Fakhr al-Dīn.

Mafātīh al-Ghayb (al-Tafsīr al-Kabīr), cilt 2. Beyrut: Dar al-Fikr, 2000.

al-Tabari, Muhammad ibn Jarir. *Jāmi' al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān* [Kur'an Tefsirinde Açıklama Külliyyatı], cilt 1-30. Beyrut: Dar al-Fikr, 839-923/1988.

_____.

Jāmi' al-Bayān 'an Ta'wīl Āy al-Qur'ān, cilt 1. Kahire: Dar Hajr, 2001.

Barbour, Ian G. *Religion and Science: Historical and Contemporary Issues*. San Francisco, CA: HarperSanFrancisco, 1997.

Berger, Lee R., John Hawks, Darryl J. de Ruiter, Steven E. Churchill, Peter Schmid, Lucas K. Delezenne, Tracy L. Kivell, et al. 'Homo naledi, a New Species of the Genus Homo from the Dinaledi Chamber, South Africa'.

eLife 4 (2015): e09560.

Berna, Francesco, Paul Goldberg, Liora Kolska Horwitz, James Brink, Sharon Holt, Marion Bamford, and Michael Chazan. 'Microstratigraphic Evidence of In Situ Fire in the Acheulean Strata of Wonderwerk Cave, Northern Cape Province, South Africa'. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109, no. 20 (2012): E1215-E1220.

Bostrom, Nick. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Brosnan, S. F. 'An Evolutionary Perspective on Morality'. *Journal of Economic Behavior & Organization* 77, no. 1 (2011): 23-30.

<https://doi.org/10.1016/j.jebo.2010.04.008>.

Buchanan, A., and R. Powell. *The Evolution of Moral Progress: A Biocultural Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Bucaille, Maurice. *The Bible, the Qur'an and Science*. Translated by Alastair D. Pannell and Maurice Bucaille. Elmhurst, NY: Tahrike Tarsile Qur'an, 2003.

Chalmers, Alan F. *What Is This Thing Called Science?* 4. baskı. Indianapolis, IN: Hackett Publishing, 2013.

Clayton, S. 'Psychology of Climate Change'. *Current Biology* 30, no. 19 (2020): R1175-R1184.

Collins, Francis S. *The Language of God: A Scientist Presents Evidence for Belief*. New York, NY: Free Press, 2006.

Dahl, A., and L. Kim. 'Why is it Bad to Make Someone Sad? Young Children's Understanding of Harm and Psychological Harm'. *Child Development* 85, no. 4 (2014): 1461-1477.

- Darwin, C. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*. Londra: John Murray, 1871.
- de Waal, F. B. M. *Primates and Philosophers: How Morality Evolved*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Demirkuş, Nasip. 'The Position of Creatures and Science in Islam and the Qur'an'.
Sixth Eurasian Conference on Language and Social Sciences (2019): 199-204.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *İnsan Suresi Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024.
- Gardiner, S. M. *A Perfect Moral Storm: The Ethical Challenge of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Gilligan, C. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.
- Grasso, M., and E. M. Markowitz. 'The Moral Complexity of Climate Change and the Need for a Multidisciplinary Perspective on Climate Ethics'. *Climatic Change* 130, no. 3 (2015): 327-334.
<https://doi.org/10.1007/s10584-014-1323-9>.
- Green, Richard E., Johannes Krause, Adrian W. Briggs, Tomislav Maricic, Udo Stenzel, Martin Kircher, Nick Patterson, et al. 'A Draft Sequence of the Neandertal Genome'. *Science* 328, no. 5979 (2010): 710-722.
- Guessoum, Nidhal. *Islam's Quantum Question: Reconciling Muslim Tradition and Modern Science*. Londra: I.B. Tauris, 2011.
- Hamlin, J. K. 'Moral Judgment and Action in Preverbal Infants and Toddlers: Evidence for an Innate Moral Core'. *Current Directions in Psychological Science* 22, no. 3 (2013): 186-193.
- Harari, Y. N. *Sapiens: A Brief History of the Human Species*. Londra: Vintage Books, 2015.
- Henshilwood, Christopher S., Francesco d'Errico, Royden Yates, Zenobia Jacobs, Chantal Tribolo, Geoff A. T. Duller, Norbert Mercier, et al. 'Emergence of Modern Human Behavior: Middle Stone Age Engravings from South Africa'. *Science* 295, no. 5558 (2002): 1278-1280.
- Henshilwood, C. S., and C. W. Marean. 'The Origin of Modern Human Behavior: Critique of the Models and Their Implications'. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews* 12, no. 1 (2003): 5-17.
- Hublin, Jean-Jacques, Abdelouahed Ben-Ncer, Shara E. Bailey, Sarah E. Freidline, Simon Neubauer, Matthew M. Skinner, Inga Bergmann, et al. 'New Fossils from Jebel Irhoud, Morocco and the Pan-African Origin of Homo sapiens'. *Nature* 546, no. 7657 (2017): 289-292.
- Ibn Kathir, Isma'il ibn 'Umar. *Al-bidaya wa al-nihaya* [Başlangıç ve Son], cilt 1-14. Beyrut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, 1365/1997.
- . *Tafsir al-Qur'ani al-'Azim*, cilt 1. Riyad: Dar Tayyibah, 1998.
- Ibn Sina, Abu 'Ali. *Kitab al-Shifa* [Şifa Kitabı]. Hazırlayan G. C. Anawati. Kahire: Organisation Générale des Imprimeries Gouvernementales, 980-1037/1999.

Izutsu, T. *God and Man in the Koran: Semantics of the Koranic Weltanschauung*. Salem, NH: Ayer Company Publishers, 1983.

Johanson, Donald C., and Tim D. White. 'A Systematic Assessment of Early African Hominids'. *Science* 203, no. 4378 (1979): 321-330.

Klein, R. G. *The Human Career: Human Biological and Cultural Origins*. 3. baskı. Chicago: University of Chicago Press, 2009.

Kohlberg, L. *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages*. New York: Harper & Row, 1984.

Kretchmar, J. 'Moral Development'. In *EBSCO Research Starters*. EBSCO Publishing, 2024.

Kuran ve Meali. *İnsan Suresi 1-2 Ayetler Tefsiri*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2024.

Kur'an-ı Kerim. *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 632/2011.

Laible, D., R. Thompson, and J. Froimson. 'Early Socialization: The Influence of Close Relationships'. In *Handbook of Socialization*, 2. baskı, editörler J. E. Grusec ve P. D. Hastings, 35-59. New York: Guilford Press, 2019.

Markowitz, E. M., and A. F. Shariff. 'Climate Change and Moral Judgement'. *Nature Climate Change* 2, no. 4 (2012): 243-247.

Muslim ibn al-Hajjaj. *Sahih Muslim*. Hazırlayan M. F. Abd al-Baqi. Beyrut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, 817-875/1998.

Nasr, S. H. *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*. Boulder, CO: Shambhala Publications, 1976.

Pearson, A., C. Tsai, and S. Clayton. 'Ethics, Morality, and the Psychology of Climate Justice'.

Current Opinion in Psychology 42 (2022): 16-21. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.02.015>.

Piaget, J. *The Moral Judgment of the Child*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1932.

Pinker, S. *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. New York: Viking Books, 2011.

Rahman, Fazlur. *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1982.

Roser-Renouf, C., E. Maibach, A. Leiserowitz, G. Feinberg, and S. Rosenthal. *Faith, Morality and the Environment: Portraits of Global Warming's Six Americas*. New Haven: Yale Program on Climate Change Communication, 2016.

Slon, Viviane, Fabrizio Mafessoni, Benjamin Vernot, Cesare de Filippo, Steffi Grote, Bence Viola, Mateja Hajdinjak, et al. 'The Genome of the Offspring of a Neanderthal Mother and a Denisovan Father'. *Nature* 561, no. 7721 (2018): 113-116.

Smithsonian National Museum of Natural History, Human Origins Program. 'Human Evolution'.

<https://humanorigins.si.edu/> (erişim tarihi: 2025).

Sorularla İslamiyet. *Cinlerin Halifelik Dönemi*. İstanbul: İslami Yayınlar, 2024.

Taberi, M. *Tefsîrû't-Taberî*. İstanbul: Dâru'l-Fikr Yayınları, 2001.

Tattersall, Ian. *Masters of the Planet: The Search for Our Human Origins*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2012.

TDV İslam Ansiklopedisi. *Adem Maddesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2024.

The Holy Qur'an. Surah al-Baqarah 2:30; Surah al-Hijr 15:26-27; ve diğer referanslar.

Tomasello, M. *A Natural History of Human Morality*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016.

Tomasello, M., and A. Vaish. 'Origins of Human Cooperation and Morality'.

Annual Review of Psychology 64 (2013): 231-255. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143812>.

van Schaik, C. P., J. M. Burkart, and A. V. Jaeggi. 'Evolutionary Origins of Morality: Insights from Non-human Primates'.

Frontiers in Sociology 3 (2018): 17. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2018.00017>.

Walker-Springett, K., C. Butler, and W. N. Adger. 'Moral Reasoning in Adaptation to Climate Change'. *Environmental Politics* 26, no. 3 (2017): 371-390.

<https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1287624>.

White, Tim D., Berhane Asfaw, Yonas Beyene, Yohannes Haile-Selassie, C. Owen Lovejoy, Gen Suwa, and Giday WoldeGabriel. 'Ardipithecus ramidus and the Paleobiology of Early Hominids'. *Science* 326, no. 5949 (2009): 64-86.

Whiten, A., J. Goodall, W. C. McGrew, T. Nishida, V. Reynolds, Y. Sugiyama, and C. Boesch. 'Cultures in Chimpanzees'. *Nature* 399, no. 6737 (1999): 682-685.

Wilson, E. O. *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975.

Ek: Bütünleşik Analiz Özeti

Bu kapsamlı çalışma, İslami kozmoloji ve modern bilimin sentezinde altı ana bileşeni birleştirmektedir:

Ana Teorik Bileşenler:

- **Enerji Döngüsü Teorisi** - Kozmik yaratılış süreçlerinin enerji temelli açıklaması
- **Filogenetik Yaş Hipotezi** - İnsanlığın '17 yaşında genç bir medeniyet' olduğu teorisi
- **Ontogenetik-Filogenetik Ahlaki Gelişim** - Bireysel ve tür düzeyinde ahlaki evrim analizi
- **Cin Yozlaşması Paraleli** - Teolojik anlatılar ile erken insan evriminin karşılaştırması
- **Teolojik Evrim Modeli** - Bilimsel evrim ile dini yaratılış anlayışının bütünleşmesi
- **Kozmik Medeniyet Projeksiyonu** - Uzay çağına geçiş ve ruhsal olgunluk hedefi

Bilimsel Temeller:

- Modern paleontolojik ve genetik veriler (300.000-70.000 yıl önceki kritik dönem)
- Davranışsal modernlik ve sembolik düşünce evrimi
- İklim adaleti ve çağdaş ahlaki liderlik örnekleri
- Nöro-bilişsel gelişim ve ahlaki muhakeme araştırmaları

İslami Referanslar:

- Kur'an ayetleri (Bakara 2:30, İnsan 76:1-2, Rahman 55:33)
- Klasik tefsir kaynakları (Taberi, İbn Kesir, Razi)
- *Nefs* mertebeleri ve tasavvufi gelişim seviyeleri
- Hadis literatürü ve peygamberlik örnekleri

Pratik Çıkarımlar:

- Eğitim sistemlerinde uzun vadeli perspektif gerekliliği
- Sosyal problemlerin geçici gelişim sancıları olarak değerlendirilmesi
- Uzun teknolojilere stratejik yatırımın önemi
- İklim aktivizminin ahlaki liderlik rolü

Bu birleşik metin, disiplinlerarası yaklaşımın gücünü ortaya koyarak hem akademik hem de pratik değer sunmaktadır. İklim reformunu desteklemek için kolektif eylemde bulunanların ahlaki argümanları, zarardan kaçınma ihtiyacı, adaleti koruma ihtiyacı ve çevresel saflığı koruma ihtiyacı gibi benzer temalar etrafında toplanmaktadır. Bu durum, bireysel olarak gösterdikleri duyarlılığın ve erdemin, insanlığın genel ahlaki gelişimine ışık tuttuğunu göstermektedir. Bu da, insanlığın toplu olarak daha yüksek bir ahlaki düzeye ulaşması için umut vermekte ve bu sürecin, bireylerin gösterdiği çabalarla hızlandırılabilceğini ortaya koymaktadır.
